

God Save The Queen

De rol van religie in de Spaanse Successieoorlog weergegeven in Engelse pamfletten

Jappe van Zelm

3464865

m.j.vanzelm@students.uu.nl

26 April 2013

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
1. Religieus verleden.....	5
2. Religie beschreven in zes soorten pamfletten (1702-1707).....	13
3. De Cevennen als casus.....	24
Conclusie.....	30
Literatuurlijst.....	34

Inleiding

In 2013 is het 300 jaar geleden dat de Vrede van Utrecht werd getekend. Deze vrede werd gesloten na een oorlog die tien jaar geduurd heeft, de Spaanse Successieoorlog (1702-1712). In deze oorlog vocht een alliantie van Groot-Brittannië, de Republiek en het Habsburgse Rijk tegen Frankrijk en haar bondgenoot Spanje. Een belangrijk verschil was dat Frankrijk en Spanje het katholicisme als staatsreligie hadden terwijl Groot-Brittannië een vorm van het protestantisme als staatsreligie had. Dit verschil qua religie komt goed naar voren in de oorlogsverklaring aan Frankrijk en Spanje van Engeland.

In de Engelse oorlogsverklaring staat de beroemde uitspraak die tevens de titel is van dit werkstuk: ‘God save the Queen’. Naast die uitspraak wordt nog drie keer verwezen naar God of religie. De eerste regel begint met ‘Anne by the grace of God’.¹ Dit houdt in dat Anna, koningin van Engeland, regeert met de genade van God.

Daarnaast worden haar een aantal titels toegeëigend waaronder ‘Defender of the Faith’.² Dit is interessant, omdat het doet vermoeden dat Engeland claimt te beschikken over het ware geloof. De vorsten van Frankrijk en Spanje waren katholiek en met ‘Defender’ of the Faith’ te gebruiken voor de Engelse vorstin wordt geïmpliceerd dat het katholicisme niet de juiste religie is.

De laatste religieuze verwijzing komt naar voren als wordt geschreven dat de Engelsen ‘vertrouwen met de hulp en assistentie van de almachtige God op een goede afloop van de oorlog’.³ Dit is vergelijkbaar met de eerste zin waarin staat dat de koningin bijgestaan wordt door Gods genade en het feit dat ze vertrouwen op een goede afloop, wat claimt dat God aan hun zijde staat en niet aan die van de Fransen en Spanjaarden.

Deze religieuze aspecten in de oorlogsverklaring heeft mijn interesse gewekt voor wat betreft de religieuze aspecten van de Spaanse Successieoorlog aan Britse kant. Mijn werkstuk gaat over de eerste vijf jaar van de oorlog en ik zal gaan kijken naar Britse pamfletten om die te filteren op argumenten of sentimenten voor of tegen de oorlog. Aan de oorlogsverklaring is te zien dat ‘religie’ in algemene zin verschillend werd gebruikt. Ik ben benieuwd of Britse pamfletschrijvers religie gebruikten en zo ja, hoe zij dat deden.

Sinds de Vrede van Westfalen in 1648 was het niet meer geoorloofd om als land een oorlog te beginnen wegens een religieus meningsverschil. Aangezien in de oorlogsverklaring

¹Oorlogsverklaring Engeland (1702).

²Oorlogsverklaring Engeland.

³Ibidem.

van Engeland meer dan vijftig jaar later nog steeds religieuze argumenten worden gebruikt, ga ik kijken of de Spaanse Successieoorlog deels met religieuze motieven werd gevoerd of dat dit wellicht helemaal niet het geval was.

Dit vraagstuk over de invloed van religie in oorlogen in de zeventiende en achttiende eeuw zorgt voor veel discussie onder historici. Zo zal ik mij in dit werkstuk baseren op Tony Claydon en zijn boek *The Making of England 1660-1760*. Hij gaat de discussie aan met Linda Colley die in haar boek *Britons: Forging the Nation, 1707–1837* stelt dat de Engelsen zich alleen op zichzelf richtten en niet meer omkeken naar het buitenland als het gaat om het verdedigen van het protestantisme. Claydon beargumenteert dat dit beeld van xenofobie niet terecht is, maar dat de Engelsen juist heel erg veel omkeken naar protestanten op het continent.⁴

Mijn hoofdvraag past in deze discussie en is dan ook: Welke religieuze argumenten/sentimenten werden er gebruikt tegen of voor de Spaanse Successieoorlog in Engeland in de jaren 1702-1707? En daaruit voort vloeit een bijvraag of te zeggen is dat de oorlog deels met religieuze motieven werd gevoerd.

Mijn onderzoek is relevant, omdat er weinig onderzoek gedaan is naar pamfletten en haar religieuze inhoud. Ik hoop zodoende een bijdrage te leveren aan de genoemde discussie middels dit werkstuk.

Mijn werkstuk heb ik opgedeeld in de volgende hoofdstukken: 1. Religieus verleden Dit hoofdstuk zal een literatuurstudie beslaan van Engeland vanaf de Vrede van Westfalen tot en met de Spaanse Successieoorlog. Ik zal uiteraard de nadruk leggen op de belangrijkste religieuze gebeurtenissen en oorlogen, om te kijken hoe de Spaanse Successieoorlog past in het verleden van Engeland.

Mijn tweede hoofdstuk is: Religie beschreven in zes soorten pamfletten (1702-1707) en in dit hoofdstuk ga ik zes pamfletten behandelen die uiteenlopen van een aanbeveling aan de koningin tot een ode. Ik zal deze analyseren op zoek naar religieuze argumenten op die vervolgens op waarde te schatten. Dat op waarde schatten doe ik aan de hand van een pamflet dat vlak voor het uitbreken van de oorlog gepubliceerd is en waar een aantal religieuze argumenten voor het uitbreken van een oorlog opgesomd wordt.

Mijn laatste hoofdstuk zal een casus over een Frans gebied genaamd de Cevennen beslaan. Deze casus behandel ik aan de hand van een pamflet en ik zal deze vergelijken met de pamfletten uit de bovenstaande categorieën.

⁴M.S. Zook, [T. Cladyon, *The Making of England 1660-1760* (Cambridge 2007)] *Journal of interdisciplinary history* Volume: 39, Issue: 3 (January 1 2009) 414.

Ter besluit zal ik in de conclusie een korte samenvatting geven van de hoofdstukken en zal ik mijn hoofdvraag beantwoorden.

1. Religieus verleden

In het boek *An introduction to international relations and religion* van Jeffrey Haynes wordt gekeken naar de internationale betrekkingen tussen de verschillende staten in de wereld. Zoals de titel doet vermoeden bekijkt Haynes de verhoudingen tussen staten met een focus op hoe religie werkt en aanwezig is in het politieke proces. Als startpunt na zijn inleiding begint hij zijn boek met de Vrede van Westfalen in 1648. Hij benadrukt dat rond 1648 ‘religieuze activiteit een belangrijk oorzaak was van Europese conflicten, onenigheid en instabiliteit door rivaliserende religies.’⁵

Volgens Haynes was het gevolg van de Vrede van Westfalen te zien in twee verschillende processen, modernisering en secularisering. Met dit laatste wordt bedoeld dat religie verdwijnt uit het publieke domein en alleen nog voorkomt in de privésfeer. Voor de politieke sfeer betekende dit volgens Haynes dat soevereine staten de hoofdrolspelers werden en dat religie verdween als rechtvaardiging om een oorlog te beginnen tegen een andere staat. Dit kan gezien worden als het ontstaan van de scheiding van kerk en staat.⁶

Haynes wil met zijn boek zo snel mogelijk naar de eigentijdse geschiedenis, want zijn doel is het beschrijven van de invloed van religie op internationale betrekkingen en, omdat in de westerse landen sinds de Vrede van Westfalen staat en religie gescheiden zijn is er veel voor te zeggen om 1648 als beginpunt te nemen. Toch is het de vraag of deze vrede daadwerkelijk een einde betekende van de godsdienstoorlogen die tot dan toe waren gevoerd.

In 1648 was er in Engeland in ieder geval nog geen sprake van vrede. Het land was verwickeld in een burgeroorlog die in 1642 begonnen was. De toenmalige koning Karel I en zijn aanhangers waren in strijd met de legers van het Parlement. In het Parlement zaten rijke lieden die een groot aantal Engelse inwoners vertegenwoordigden. Onder haar aanhangers zaten onder andere aristocraten die bezorgd waren over het in hun ogen misbruik van de Koninklijke onschendbaarheid, maar ook radicale Puriteinen, een groep protestantse gelovigen die meer nadruk legden op het lezen van de Bijbel dan de Anglicaanse kerk en zij wilde minder geestelijke autoriteit. Die Puriteinen wilden dus vergaande religieuze hervormingen doorgevoerd zien. Via verschillende coalities probeerden beide partijen de

⁵J. Haynes, *Introduction to international relations and religion* (Harlow 2007) 31.

⁶Haynes, *Introduction*, 31-32.

ander te verslaan. Zo probeerde Karel I een alliantie te sluiten met Ierse rebellen terwijl op haar beurt het Parlement de Schotten vroeg om hulp.⁷

Het parlement trok uiteindelijk aan het langste eind. Doordat het puriteinse lid Oliver Cromwell een manier bedacht om hun legers te organiseren wisten de Schotse legers van het parlement in 1646 Karel I te verslaan en zij namen hem gevangen en droegen hem over aan het Parlement. Er kwam echter tweespalt binnen het parlement, doordat leden met verschillende religies andere maatregelen wilden nemen ten aanzien van de structuur van de kerk. Presbyteriaanse leden wilden een sterke calvinistische staatskerk terwijl puriteinen, mensen uit het leger zoals Cromwell, juist af wilden van een staatskerk. Uiteindelijk werd er gestemd in het Parlement voor de presbyterianen met als gevolg dat het leger niet uitbetaald werd. Dit zorgde voor veel ophef binnen het Parlement en sommigen dachten er zelfs over om het Parlement te hervormen.⁸

Aan die ophef kwam uiteindelijk een einde, omdat de burgeroorlog weer hervat werd in 1648. Karel I was namelijk ontsnapt en had zich omringd met een leger uit Schotland. De Schotten waren huiverig geworden ten aanzien van het groeiende radicalisme in Londen. Toch won het leger van het Parlement onder leiding van Cromwell en de koning werd nu beschuldigd van allerlei zaken zoals het bloedvergieten van zijn eigen volk en het leger wilde op geen enkele voorwaarde een overeenkomst met hem sluiten. Het Parlement besloot dat de koning een proces moest krijgen en na een korte tijd werd Karel I veroordeeld voor ‘bloedvergieten van zijn eigen volk, verraad en tirannie.’⁹

Net na de Vrede van Westfalen zat Engeland zonder koning en met een verdeeld Parlement. Engeland werd tot een gemenebest uitgeroepen en het Hogerhuis in het Parlement werd afgeschaft en er kwam slechts een kamer in het ‘Rump’ Parlement zoals het werd genoemd. Het bleek echter moeilijker om een gemenebest te besturen dan om haar uit te roepen. Door de executie van Karel I waren veel Engelsen en Schotten geschokt en veel mensen raakten vervreemd van de nieuwe regering. Kort gezegd had de regering geen basis bij het volk. Een groot deel van het in de ogen van het Parlement, radicale volk mocht niet meer gerepresenteerd worden en zelfs de meerderheid van de gereformeerde lage adel werd buitengesloten.¹⁰

Met name het leger had nu veel macht over het Parlement en Cromwell leidde in 1649 en 1650 expedities naar Schotland en Ierland om de tegenstanders van de nieuwe regering de

⁷T. F.X. Noble e.a., *Western Civilization. Beyond Boundaries, Fifth Edition* (Boston 2008) 501-502.

⁸Noble e.a., *Western Civilization*, 502.

⁹Ibidem, 502.

¹⁰Ibidem, 503.

kop in te drukken en kreeg als legeraanvoerder grip op die landen. Na zijn expeditie ging Cromwell terug naar Londen en zette daar in 1652 het Parlement af. Cromwell werd de 'Lord Protector' van het gemenebest en hij verdeelde het in militaire districten met aan het hoofd van elk district een legergeneraal. Ondanks dat hij het Parlement had afgezet had Cromwell goede bedoelingen voor het gemenebest op religieus gebied. Hij was een voorstander van een staatskerk, maar wel een die ook op lokaal niveau controle uitoefende door middel van een gekozen minister. Daarnaast geloofde hij in tolerantie voor andere vormen van de Protestantse religie en ook voor katholieken en joden.¹¹

Cromwell kon op het gebied van buitenlandse zaken een vrede bereiken met de Republiek na een zeeoorlog, maar veel Engelsen vonden dit bij voorbaat niet goed genoeg. Zij dachten dat Cromwell zijn eigenbelang voor dat van het land stelden en volgens een aantal mensen zorgde de vrede er niet voor dat de Engelse handel beter ging lopen bijvoorbeeld.¹²

Cromwell stierf onverwacht in 1658 en toen bleek dat de elite van het gemenebest terug verlangde naar de oude structuren van bestuur en organisatie. Tien jaar had het gemenebest het zonder koning gedaan en nu na de dood van de 'Lord Protector' werd deze opgevolgd door zijn zoon, Richard Cromwell.¹³

Deze man had niet zo veel invloed als zijn vader. Veel mensen van de hoge en lage adel betaalden niet meer alle belastingen, binnen het Parlement waren de meningen niet eenduidig en het gemenebest kampte met rebellerende legers. 'Het land, of tenminste de traditionele heersende klassen, begonnen te verlangen naar de goede oude tijd onder het gezag van de Stuarts.'¹⁴

Die klasse had behoefte aan een sterke leider die het volk verbond en waar zijn vader hier in slaagde, lukte het Richard Cromwell niet om zijn macht te behouden. In 1659 probeerde het Parlement haar autoriteit te vergroten, met name over het leger, waardoor het leger zich genoodzaakt voelde om Richard Cromwell af te zetten. Omdat het Parlement nu meer macht had gekregen marcheerde de Schotse generaal George Monck met een groot leger naar Londen toe om orde op zaken te stellen. Volgens Bucholz en Key wist niemand van de verschillende groepen, Republikeinen, Royalisten, Presbyterianen en anderen voor welke

¹¹Noble e.a, *Western Civilization*, 503.

¹²S. Pincus, *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy, 1650-1668* (Cambridge 2001) 179 en 170.

¹³R. Bucholz en N. Key, *Early modern England 1485-1714, A narrative history* (Malden 2004) 261.

¹⁴Bucholz en Key, *Early modern England*, 261.

groep Monck zou kiezen, maar allen hoopten ze dat zij als groep gesteund zouden worden om meer macht te krijgen in het Parlement.¹⁵

Toen Monck in Londen aankwam besloot hij dat er nieuwe verkiezingen moesten komen en degene die zich opwierp als middelaar tussen alle verschillende partijen was de zoon van Karel I, namelijk Karel II. Hij probeerde oude conflicten op te lossen en uiteindelijk werd hij in 1660 gekroond tot koning van Engeland.¹⁶

De politiek van Karel II was vreemd genoeg erg gebaseerd op die van zijn voorgangers, de 'Lord Protectors'. Deze republikeinen hadden veel geruzied met het protestantse buurland de Republiek en Karel zette deze trend voort. De onderwerpen van conflicten waren met name op commerciële belangen geënt. Engelse kooplui die met kooplui uit de Republiek in hetzelfde gebied zoals Oost-Indië en Afrika wilden handelen die het met elkaar aan de stok kregen wat zorgde voor de zeeoorlogen die gevoerd werden tussen Engeland en de Republiek tussen 1660 en 1670. Op het eerste gezicht had religie hierin geen rol van betekenis, omdat het katholieke Frankrijk soms de kant koos van de protestantse Republiek en soms ook die van het protestantse Engeland. Toch is volgens Claydon religie wel degelijk van invloed geweest in deze oorlogvoering. In de jaren 1650 hadden zoals gezegd de Engelse republikeinen ook al conflicten gekend met de Republiek en deze conflicten hadden een spirituele sfeer ondanks dat beide landen protestant waren. 'De republikeinen streefden een erg strenge vorm van het protestantisme na en volgens hen was dit zeker niet aanwezig in de Republiek en sommigen noemden de Nederlanders half paaps.'¹⁷

In de publieke sfeer in Engeland werden veel pamfletten verspreid met redenen waarom Engeland in oorlog was met de Republiek en waarom dit een goede zaak was. Tussen 1660 en 1672 werden er uiteraard allerlei politieke redenen gegeven, maar voor het onderwerp van dit werkstuk is het interessant dat er veel geschreven werd over de immoraliteit van de Nederlanders. In het historische debat is vaak aangenomen dat religie geen rol meer speelde, maar dat blijkt onwaar te zijn. Er werd geschreven dat de Nederlanders ondanks dat het goede handelaars waren zij aangevallen konden worden op religieuze gronden want zij waren 'goddeloos'.¹⁸ Zaken als dronkenschap en trots werden de Nederlanders al decennia lang verweten door de Engelsen, maar Claydon ziet nog drie andere kenmerken van de Engelse retoriek die volgens hen niet strookten met het protestante christendom. Nederlanders waren ondankbaar, gemeen en verraderlijk en dat waren drie

¹⁵Bucholz en Key, *Early modern England*, 261.

¹⁶Ibidem, 262.

¹⁷T. Claydon, *Europe and the making of England 1660-1760* (Cambridge 2007) 133.

¹⁸Claydon, *Europe and the making of England*, 141.

zondes waar zij om aangevallen mochten worden. Volgens de meeste pamfletten had de Republiek haar bestaansrecht te danken aan Engeland, omdat de Republiek hulp had gekregen van Elizabeth I tijdens de Nederlandse Opstand tegen haar voormalig overheerser Spanje. Het feit dat de Republiek in oorlog was met Engeland in de jaren 1660 en 1670 gaf aan hoe ondankbaar de Nederlanders waren.¹⁹

De tweede beschuldiging aan het adres van de Republiek was dat haar inwoners gemeen waren. Als argumenten voor deze beschuldiging werd gegrepen naar de Ambonaffaire in 1623 waar een paar Engelsen ter dood waren veroordeeld in een Nederlandse nederzetting op basis van een complottheorie die inhield dat de Engelsen zogenaamd het fort wilden innemen. Op een gruwelijke manier zijn die Engelsen omgebracht en in veel pamfletten wordt deze gebeurtenis gebruikt ter illustratie van de gemeenheid van de Nederlanders.²⁰

Dat de Nederlanders verraderlijk werden bevonden blijkt uit Engelse pamfletten waarin staat dat de Republiek heel makkelijk een overeenkomst verbreekt als het haar materiële belangen ten goede komt. Nederlanders neigen meer naar persoonlijk gewin dan naar een belofte die zij hebben gedaan na te komen. Deze beschuldigen stonden symbool voor de immoraliteit van de Republiek en gaf Engeland een religieuze reden om oorlog te voeren tegen de Republiek.²¹

Deze oorlogen tegen de Republiek in de jaren 1660 en 1670 bevatten dus wel degelijk religieuze elementen wat opvallend is aangezien beide landen protestants waren. Dertig jaar later vochten beide landen tegen het katholieke Frankrijk in de Spaanse Successieoorlog. Voor Engeland was dit niet nieuw, omdat zij in de jaren na de oorlogen tegen de Republiek al vaker in oorlog was geweest met Frankrijk. Tijdens de oorlogen met de Republiek ontstond er in Engeland een sfeer van angst tegenover het katholicisme. Deze angst kwam overwaaien van het Europese vaste land tijdens de katholieke reformatie. Ondanks dat in 1680 ongeveer een procent van de Engelse bevolking katholiek was werd de angst voor het katholicisme al duidelijk tijdens de oorlog van 1672 tot 1774 met de Republiek. De publieke opinie veranderde door te stellen dat niet de Nederlandse republikeinen, maar de Franse absolutisten de ware bedreigers waren voor Engeland.²²

Voor 1660 waren Engeland en Frankrijk amper in oorlog met elkaar geweest, maar daar kwam verandering dankzij de persoon van Lodewijk XIV die in 1661 koning van

¹⁹Claydon, *Europe and the making of England*, 141

²⁰Ibidem, 142.

²¹Ibidem, 143-144.

²²M.J. Braddick, *State formation in early modern England c. 1550-1700* (Cambridge 2000) 324-325.

Frankrijk werd. Het was duidelijk dat hij heel Europa wilde domineren doordat hij bepaalde gebieden rond de rivier de Rijn claimde en ook wilde hij invloed in de Spaanse Nederlanden. Doordat Frankrijk partij koos voor de Republiek in plaats van Engeland in de oorlogen werd duidelijk dat Frankrijk een gevaar begon te worden onder leiding van haar koning.²³

Ook religie werd in de publieke opinie aangegrepen om stemming tegen Frankrijk te maken. In de oorlog met de Republiek in de jaren 1660 steunde Frankrijk de Republiek, maar Engeland kreeg volgens propagandisten te horen dat veel mensen in de Republiek zo gingen walgen van de Franse troepen wegens hun goddeloos geloof en het katholieke kwaad van Lodewijk, dat de Nederlanders spijt zouden hebben van hun bondgenootschap met Frankrijk.²⁴

Ook in de oorlog met de Republiek in de jaren 1670 was er sprake van een duidelijk religieus sentiment. Naast het feit dat Frankrijk een geopolitieke vijand was van Engeland werd ingespeeld op het feit dat zowel de Republiek als Engeland protestants waren en dat een van die twee de reformatie verraadde door tegen een ander protestants land te vechten. In de jaren 1670 kwam in sommige pamfletten de term ‘universele monarchie’ naar voren. Hiermee werd bedoeld dat Frankrijk streefde naar overheersing van de andere Europese landen en dat het katholicisme in dat geval enige ware godsdienst zou worden.²⁵

Volgens Claydon waren er drie zaken waardoor religie een rol bleef spelen in de oorlogen tussen Engeland en Frankrijk na de jaren 1670. Lodewijk vervolgde protestantse christenen waardoor hij neergezet werd als de paapse antichrist. Ten tweede was er op dat moment sprake van een Turkse bedreiging in Oost-Europa waardoor er hernieuwde aandacht kwam te liggen op het concept van het woord ‘christendom’. Met deze focus in het achterhoofd was het makkelijker om Lodewijk te beschuldigen als aanhanger van een verkeerde vorm van het christendom. Als laatste zorgde de velen verbroken verdragen van Lodewijk ervoor dat hij niet geloofwaardig overkwam als een betrouwbaar iemand. Hij schond hiermee de christelijke waarden.²⁶

Ondertussen gebeurde er op politiek gebied een niet te vergeten gebeurtenis in de Engelse geschiedenis. Karel II overleed in 1685 en werd opgevolgd door zijn zoon Jakobus II. Deze Jakobus was achteraf gezien een tactisch slecht politicus. Opvallend was dat hij katholiek was en dat hij dit liet blijken. Het liefst zag hij dat heel Engeland bekeerd zou worden tot het katholicisme en dit was te zien in zijn politieke daden. Zo deelde hij in 1685

²³Claydon, *Europe and the making of England*, 153.

²⁴Ibidem, 154.

²⁵Ibidem, 158.

²⁶Ibidem, 161.

het Parlement mee dat hij zijn katholieke officieren in het leger wilde behouden. Ook wilde hij meer katholieke mensen in het leger plaatsen, maar ook in de civiele overheid zelf.²⁷

Hij wilde een blok vormen samen met een groep die de ‘dissenters’ wordt genoemd gelovigen die niet lid waren van de Anglicaanse Kerk, de staatskerk van Engeland. Helaas voor Jakobus deden veel prominente dissenters niet mee. Jakobus wilde bijvoorbeeld wetten die negatief uitpakten voor katholieken en dissenters herroepen. Politiek gezien had hij beter voor een tijdelijke herziening kunnen gaan, maar Jakobus wilde alleen de volledige winst. Ook wilde hij dat predikanten van de Anglicaanse Kerk stopten met het prediken van een antikatholieke boodschap. Over het algemeen ging de Anglicaanse Kerk hier niet mee akkoord.²⁸

Deze niet bepaald tactvolle ideeën van Jakobus zorgden voor de in 1688 plaatsvindende ‘Glorieuze Revolutie’. Een groepje van zeven hooggeplaatste Engelse heren zorgden er voor dat de stadhouder van Holland, Utrecht, Zeeland en Gelderland, Willem III van Oranje, Engeland binnenviel en de troon besteeg en zowel stadhouder als koning van Engeland was. Willem had drie redenen om koning van Engeland te worden. Ten eerste was hij getrouwd met de dochter van Jacobus, Maria. en zij was wel protestants. Jacobus wilde eigenlijk een zoon op de troon die wel katholiek was, dus om de rechten van Maria te beschermen wilde hij aanspraak maken op de troon. De tweede reden was dat hij als stadhouder van de Republiek niet kon tolereren dat Engeland wellicht katholiek zou worden en dan een bondgenootschap ging vormen met Frankrijk. Dan zou de Republiek een vijand krijgen die zij niet aankon. De laatste reden is dat in het geval hij koning van Engeland zou worden hij Engelse rijkdom en macht zou kunnen toevoegen aan de Republiek, zodat die beter opgewassen was tegen Franse agressie.²⁹ Het leger van Willem III won van dat van Jacobus II en voor het eerst in de Engelse geschiedenis koos het Parlement Willem III en zijn vrouw Maria als koning en koningin. Jacobus II, zijn vrouw en zoontje prins Jacobus vluchtten naar Frankrijk.

Vanaf 1688 tot 1697 was Engeland samen met haar bondgenoten de Republiek en het Habsburgse Rijk verwickeld in de Negenjarige Oorlog tegen Frankrijk. Ook in deze oorlog speelde religie een belangrijke rol. Veel gebeurtenissen in de oorlog werden uitgelegd met religieuze redenen. Toen Frankrijk een Turkse vloot confisqueerde in juli 1693 werd dit

²⁷Bucholz en Key, *Early modern England*, 290.

²⁸Ibidem, 291.

²⁹Ibidem, 294.

uitgelegd door te stellen dat God Engeland hiermee duidelijk wilde maken dat de zee, waar Engeland een grote reputatie op had, nu ook door de vijand gebruikt kon worden.³⁰

Ook in deze oorlog werd Frankrijk neergezet als een groot gevaar voor Engeland en werd Lodewijk XIV neergezet als antichrist, als christenvervolger en zelfs als Turk. Dit blijft zo tijdens de gehele Negenjarige oorlog die zoals gezegd eindigt in 1697.

In de jaren 1690 duikt een nieuwe term op in de Engelse pamfletten die slaat op de buitenlandse politiek van Engeland en die term is de ‘balance of power’. De mensen die de term gebruikten geloofden in een machtsbalans die in Europa aanwezig moest zijn en als er een land was, zoals Frankrijk, die de balans dreigde te verstoren moest dat land aangevallen worden om te balans weer te herstellen. Over wat precies de inhoud was van het begrip ‘balance of power’ wordt in het hedendaagse historisch debat verschillend over gedacht, maar voor dit werkstuk is het interessant om historicus Andrew Thompson aan te halen. Hij zeg dat de ‘balance of power’ een grote rol speelde als argument van Engeland om een oorlog te beginnen. Thompson benadrukt dat Engeland de term ‘balance of power’ gebruikte om ‘hun territoriale veiligheid zeker te stellen en om te zorgen dat het protestantisme zou blijven voortbestaan.’³¹

Deze ‘balance of power’ zou waarschijnlijk hebben meegespeeld in de Spaanse Successieoorlog. Deze oorlog ontstond nadat de kinderloze Spaanse koning Karel II in 1700 overleed. Zijn opvolger werd Filips van Anjou, de kleinzoon van Lodewijk XIV. De Oostenrijkse keizer, Lodewijk I eiste echter de troon op en zo ontstond er een oorlog tussen Frankrijk en Oostenrijk, omdat Lodewijk zijn kleinzoon steunde. Engeland en de Republiek sloten zich bij Oostenrijk aan, omdat dan de ‘balance of power’ bewaard zou blijven.

Concluderend is te zien dat in de jaren na de Vrede van Westfalen in 1648 Engeland vele veranderingen heeft ondergaan. Van een burgeroorlog naar een land met een koning, dan zonder een koning, maar met een ‘Lord Protector’. Vervolgens een katholieke koning wiens regime omver wordt geworpen met behulp van een Nederlandse stadhouder.

In dat turbulente tijdbestek van ongeveer vijftig jaar heeft religie een belangrijke rol gespeeld in de oorlogen met de Republiek en met name in de oorlogen met Frankrijk. Lodewijk XIV werd in de publieke sfeer in pamfletten neergezet als de antichrist en als een christenvervolger. Ik zal in het volgende hoofdstuk gaan bekijken of de pamfletten die in de eerste vijf jaar van de Spaanse Successieoorlog zijn gepubliceerd ook zo spreken over

³⁰C. Rose, *England in the 1690s, Revolution, Religion and War* (Oxford 1999) 196.

³¹A. Thompson, ‘The balance of power, Universal monarchy and the protestant interest’, in idem, *Britain Hanover and the Protestant Interest, 1688-1756* (Woodbridge 2006) 40.

Lodewijk of niet. Ik zal kijken of religie nog veel voorkomt in de pamfletten of dat het in tegenstelling tot de vorige oorlogen, juist achterwege werd gelaten. Ik zal tevens mijn conclusies trekken hieruit.

2. Religie beschreven in zes soorten pamfletten (1702-1707)

In dit hoofdstuk zal ik een zestal pamfletten behandelen die in de eerste jaren van de Spaanse Successieoorlog gepubliceerd zijn. Er zijn vele pamfletten geschreven in de genoemde jaren en van al die pamfletten heb ik er zes gekozen afkomstig uit de database 'Eighteenth Century Collections Online' (ECCO). Het is lastig om pamfletten op religieus gehalte te onderzoeken, omdat het door de veelheid van pamfletten moeilijk te zeggen is of de inhoud van een bepaald pamflet representatief was voor hoe er in het algemeen over gedacht werd in die tijd. En zeker van religie is het altijd een moeilijk te zeggen hoeveel impact zij echt kan heeft gehad op een gebeurtenis. Daarom heb ik gekozen om in ieder geval een aantal soorten pamfletten te pakken om de veelheid in te kaderen. De zes soorten zijn: Een aanbeveling aan de koningin, een briefwisseling tussen de koningin en het Parlement, een poëtische ode, een preek, een aantal gebundelde oorlogsverslagen en een expliciet 'antikatholiek' document.

Ik heb er voor gekozen om een pamflet als uitgangspunt te nemen om vervolgens de andere zes soorten pamfletten daarmee te vergelijken op argumenten, beeldspraak etc. Het 'basispamflet' dat ik gebruik komt niet uit de oorlog zelf, maar iets daarvoor. Het is geschreven door Daniel Defoe en het heet 'The danger of the Protestant religion consider'd, from the present prospect of a Religious War in Europe.'

Defoe was een groot publicist en tevens schrijver. Hij wordt door Claydon een inconsistente schrijver genoemd, omdat hij in een vrij korte periode van mening kon veranderen en dit dan ook duidelijk maakte in zijn pamfletten. Dit kwam, omdat hij ingehuurd werd om pamfletten te schrijven en om te overleven moest hij dan soms een andere mening verkondigen dat een jaar eerder bijvoorbeeld.³² Defoe argumenteert in zijn pamflet 'The danger of the Protestant religion' waarom Engeland op moet passen voor een oorlog op basis van religie, want hij is bang dat het protestantse geloof daar aan onderdoor zal gaan.

Defoe begint zijn pamflet door te zeggen dat koning Willem III en al zijn voorgangers de verdedigers en beschermers zijn van de protestantse religie.³³ Opvallend aan deze toeschrijving aan de koning is dat helemaal niet al zijn voorgangers protestants waren. Zijn

³²Claydon, *Europe and the making of England*, 201-202.

³³J. Defoe, *The danger of the Protestant religion...*, voorwoord (1700) [ECCO CW3317556071] 2.

directe voorganger, Jacobus II was een katholiek dus feitelijk gezien klopt de inhoud van die zin niet. Het lijkt mij dat deze zin bedoelt is om alle lezers en hoorders van het pamflet in ieder geval duidelijk te maken dat de protestantse religie hoort bij de identiteit van Engeland.

Later in het pamflet wordt gerefereerd aan de Nederlandse Opstand tegen Spanje onder leiding van Willem van Oranje, een voorouder van Willem III. Defoe benadrukt dat deze opstand met geweld gepaard ging, maar dat dit geoorloofd was voor de opstandelingen om hun ‘Natuurlijke Rechten, Levens en Religie te beschermen’.³⁴ Met andere woorden wordt Willem van Oranje hier gebruikt om te benadrukken dat Willem III protestants bloed door zijn aderen heeft lopen.

In dezelfde zin in het inleidende gedeelte over Willem III wordt gezegd dat de koning en zijn voorgangers ‘voorvechters van vrijheid zijn’.³⁵ Aangezien dit in een regel genoemd wordt met de protestantse religie betekent dit dat protestantisme en vrijheid aan elkaar gelijk staan in de ogen van Defoe. De koning heeft het land verlost van Paapse invloeden en dus is haar bevolking vrij.

De auteur gaat nog verder en schrijft dat de Protestantse religie haar handen heeft uitgestrekt naar de koning om gered te willen worden.³⁶ Hij benadrukt hoe belangrijk de protestantse religie is en hoe verheven zij is boven vele zaken. Hij noemt onder andere de vrede in Europa, maar ook handelsvrijheid en allianties tussen verschillende landen, de armen in Engeland en dat het goed is dat de koning daar bezorgd over is, maar volgens Defoe zijn dit allemaal antecedenten van de ‘Grote Midden Religie’.³⁷

Het moge duidelijk zijn dat het begin van het pamflet van Defoe bedoeld is om te laten zien hoe belangrijk de protestantse religie is en dat het datgene is waar de koning zich het meest druk om moet maken, omdat alle zaken waaronder voorspoed voor Engeland en zelfs vrede in Europa daaruit voortvloeien. Dit is het eerste kenmerk van het pamflet.

Het tweede deel van het pamflet begint met een beschouwing over de situatie waarin Europa op dat moment, 1700, verkeerde. Hij schrijft dat er vreemde gebeurtenissen aan de gang zijn, omdat de prins van Frankrijk de Spaanse troon heeft geërfd. Er heerst angst wat betreft de hierdoor toenemende macht van Frankrijk die Spanje kan gebruiken als medestander in conflicten met Engeland in Amerika en andere handelsgebieden.³⁸

³⁴Defoe, *The danger of the Protestant religion*, [ECCO CW3317556071] 6.

³⁵Ibidem, [ECCO CW3317556071] 2.

³⁶Ibidem, [ECCO CW3317556071] 2.

³⁷Ibidem, [ECCO CW3317556071] 2-3.

³⁸Ibidem, [ECCO CW3317556071] 1.

Defoe vindt dit heel vanzelfsprekend, maar hij verbaast zich er over dat er niemand lijkt te zijn die zich zorgen maakt over het voortbestaan van de protestantse religie. Hij noemt heel duidelijk dat er allerlei zaken zijn waar wel aandachtig naar wordt gekeken zoals de ‘Balance of power’ en zakelijke allianties, maar dan citeert hij een andere pamfletschrijver die in de ogen van Defoe een belangrijke vraag stelt die beantwoord moet worden: ‘Waar is de alliantie in Europa die moet zorgen voor de instandhouding of verdediging van de protestantse religie?’³⁹ Dan gebruikt hij een opvallende vorm van retoriek. Hij zegt dat hij het niet nodig vindt om te beschrijven wat de waarde is van religie, omdat hij stelt dat een goede Engelse protestant het vanzelfsprekend moet vinden om te letten op de ‘vruchtbaarheid van de protestantse religie en haar veiligheid’.⁴⁰

Vervolgens gaat Defoe in op het protestantisme in Europa en hoe dit in de praktijk eruit ziet. Hij gaat een aantal staten af om te zien hoe het protestantisme daar tot uiting komt. Hij begint met de Duitse prinsen en hoe hun oorlogen met als eerste Karel V er voor gezorgd heeft dat het protestantisme voet aan de grond heeft gekregen in die gebieden, maar dat de Dertigjarige Oorlog zorgde voor verval en dat met name in Bohemen het protestantisme door middel van vervolging is uitgeroeid en Defoe is erg bezorgd over de prinsen van Saksen en van Palts. Volgens de auteur is de kans groot dat zij zijn overgestapt naar het katholicisme. Ook benadrukt hij het bondgenootschap tussen Engeland en de Republiek door te stellen dat de jonge prins van Zweden nooit zo standvastig had kunnen zijn als zijn voorgangers en hij niet de steun had gehad van de alliantie tegen haar niet-protestantse burens.⁴¹

Een andere vorm van argumentatie die Defoe gebruikt is dus het protestantisme bekijken in andere landen om te concluderen hoe slecht het gesteld is daarmee om de Engelse lezer van zijn pamflet te overtuigen hoe behoedzaam het Engelse volk en de koning moeten zijn voor het behoud van de ware religie.

In het gedeelte over de Hugenoten in Frankrijk gebruikt Defoe twee kenmerken van het katholicisme. Als eerste noemt hij dat de Hugenoten in strijd waren met ‘ongelovige’ koningen waarmee hij dus katholieke koningen bedoelt. Ten tweede noemt hij dat de weinige eer die Papen hebben tot uiting kwam in de onbetrouwbare verdragen die zij sloten met de Hugenoten.⁴² Deze retoriek van het benoemen van negatieve eigenschappen van het katholicisme is het vierde argument van het pamflet.

³⁹Defoe, *The danger of the Protestant religion*, [ECCO CW3317556071], 2.

⁴⁰Ibidem, [ECCO CW3317556071] 2.

⁴¹Ibidem, [ECCO CW3317556071] 3-9.

⁴²Ibidem, [ECCO CW3317556071] 5.

Vervolgens behandelt Defoe de katholieke landen in Europa, om het katholicisme, dat de balans in Europa in gevaar kan brengen, te belichten. Het eerste land waar hij over schrijft is Frankrijk en dan met name de koning, Lodewijk XIV. Om te benadrukken wat voor een man hij is noemt hij dat Frankrijk in de tijd voor Lodewijk een land was dat af en toe nog wel opkwam voor de protestanten en dan met name ten tijde van het Edict van Nantes wat voorschreef dat de Hugenoten hun geloof mochten uitoefenen. Volgens Defoe heeft Lodewijk dit edict niet alleen ingetrokken, maar ook nog de hele partij van Hugenoten de rug gebroken en hij noemt Lodewijk de grootste koning die Frankrijk ooit gehad heeft en tevens de ‘kampioen van het pausdom in Europa’.⁴³

Defoe heeft het daarna over de Italiaanse machthebbers met als grootste vijand, uiteraard de paus zelf. Hij noemt hem ‘de grote verdeelder van de antichrist’.⁴⁴ Een term die al in de Negenjarige oorlog voorbij is gekomen als term voor Lodewijk XIV wordt hier voor de paus gebruikt. Allerlei krachttermen om het katholicisme te beledigen haalt Defoe uit de kast. En waarom wordt duidelijk als hij zegt dat indien het oorlog wordt, de protestanten zich moet verenigen en moeten gaan vechten als een blok, omdat dan ‘onze Redder hen dan zal leiden.’⁴⁵ Defoe vreest namelijk dat de katholieke landen zich met elkaar gaan verbinden in allianties om vervolgens haar protestantse burens te bevechten en het protestantisme te onderdrukken. Hij legt zelfs uit welke steden en welke gebieden tot welke katholieke vorsten gaan behoren waardoor het beeld wordt geschilderd dat hij er zeer goed over na heeft gedacht.⁴⁶

Kortom, Defoe gebruikt in het eerste gedeelte van zijn pamflet een aantal argumenten om de lezer en toehoorder te overtuigen van het belang van het protestantisme en haar voortbestaan: Ten eerste benadrukt hij dat het protestantisme een kenmerk is van de identiteit van Engeland en dat alle verworven vrijheid en voorspoed zoals voordelige handelsmogelijkheden en een ‘balance of power’ voortvloeien uit het protestantisme. Ten tweede zegt hij dat een goede protestant van zichzelf de neiging heeft om zijn religie te beschermen en er voor te zorgen zij vruchtbaar is en zal blijven en ten derde bekijkt hij andere protestantse landen en vorsten in Europa om te concluderen dat het daar slecht gesteld is met de ware religie met als doel de lezer wakker te schudden.

Een vierde manier om duidelijk te maken wat er zo gevaarlijk is aan het katholicisme en haar aanhangers laat Defoe zien door bepaalde kenmerken en eigenschappen op te noemen die negatief zijn.

⁴³Defoe, *The danger of the Protestant religion*, [ECCO CW3317556071], 10.

⁴⁴ Ibidem, [ECCO CW3317556071] 11.

⁴⁵Ibidem, [ECCO CW3317556071] 12.

⁴⁶Ibidem, [ECCO CW3317556071] 12-14.

Het vijfde argument wat de auteur aandraagt is dat God protestanten leiding geeft die zich verenigen. Dit is hard nodig, omdat de katholieke landen zich waarschijnlijk ook in allianties zich gaan verbinden om dan oorlog te gaan voeren tegen de protestantse landen en dat zou het einde betekenen voor het protestantisme aldus Defoe.

Hij gaat zelfs zo ver door te stellen dat zelfs als alle protestantse naties zich zouden verdedigen zij een gezamenlijke aanval van katholieke landen wellicht niet zouden overleven. Daarom moet er gezocht worden naar een brede balans binnen Europa van verenigde landen. Hij doelt hiermee op het feit dat de oorlogen tegen Lodewijk XIV na 1689, de protestantse landen alleen gewonnen hebben met steun van het Habsburgse Rijk en dat bestond uit deels katholieke landen. Hij zegt dat Engeland en verstandig aan zou doen om de Oostenrijkse claim op de Spaanse troon te accepteren waardoor de Habsburgers in ieder geval het katholieke Frankrijk aan zou vallen zodat Lodewijk niet in staat zou zijn om bijvoorbeeld de Hugenoten nog verder te onderdrukken.⁴⁷

Dit is in feite het betoog van Defoe. De oorlog waar hij voor pleit komt er en inderdaad als een alliantie met de Republiek en het Habsburgse Rijk. Nu zal ik de vier soorten argumenten uit het pamflet gaan vergelijken met zes verschillende soorten pamfletten uit de beginjaren van de Spaanse Successieoorlog om te zien of er veranderingen aanwezig waren qua argumentatie of dat dit niet het geval bleek te zijn.

Het eerste pamflet dat ik behandel is geschreven door John Dennis, een toneelschrijver en criticus. Zijn pamflet is geschreven in 1703 en heeft de titel: 'A proposal for putting a speedy end to the war'. Dit pamflet is geschreven aan de prins 'Lord high admiral' en dit was toen George van Denemarken en hij was getrouwd met de koningin van Engeland, Anna die koningin werd nadat Willem III in 1702 overleed. Het pamflet heeft als doel om de prins ervan te overtuigen dat een korte oorlog winstgevend kan zijn voor Engeland op het gebied van de handel als het de handel van Frankrijk en Spanje kan ruineren. Opvallend aan dit pamflet is dat het voorwoord van acht pagina's slechts een keer de naam God genoemd wordt en die wordt genoemd in de context van een groet aan de koningin en de prins. Dennis hoopt dat de prins met terreur de vijanden zal beheersen als een 'angstaanjagend wonder van God'.⁴⁸

De voorstellen die hij doet aan de prins in het vervolg van het pamflet komen allemaal heel zakelijk op mij over. Er wordt gesproken over Franse handelaars en boekaniers en hoe die zakelijk verslagen kunnen worden, maar er wordt helemaal niet gesproken over God en er

⁴⁷Claydon, *Europe and the making of England*, 202-203.

⁴⁸J. Dennis, *A proposal for putting a speedy end to the war* (1703) [ECCO CW3305674049] viii.

worden geen religieuze argumenten genoemd. God wordt alleen nog genoemd als Dennis een probleem noemt dat kan ontstaan als zijn aanbevelingen opgevolgd worden. Hij noemt dat het zou kunnen gebeuren dat de koningin zou komen te overlijden. Hij hoopt dat ‘God de koningin nog lang zal bewaren’.⁴⁹ In dit pamflet worden dus alleen aanbevelingen gedaan om heel zakelijk de oorlog te winnen door bepaalde handelstactieken toe te passen, maar er wordt niet ingespeeld op sentimenten, laat staan dat er religieuze argumenten aangedragen worden. De vraag is of dit pamflet symbool kan staan voor de andere pamfletten uit die tijd of dat er in andere pamfletten meer religieuze argumenten voor of tegen de oorlog te vinden zijn zoals bijvoorbeeld in de Negenjarige Oorlog. Doordat het pamflet dat Defoe een jaar voor het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog schreef zo ingaat op behoud van het protestantisme in Engeland en Europa is moeilijk voor te stellen dat alle pamfletten zo sec waren als die van Dennis.

In een briefwisseling tussen het Parlement en de koningin is te zien blijkt dat er nog steeds gedacht wordt aan het behoud van het protestantisme. Er wordt namelijk geschreven dat dankzij de hertog van Savoy die zich gevoegd heeft bij de alliantie met Engeland er nu ruimte is gekomen voor de koningin ‘om haar compassie en bezorgdheid voor de protestanten in Zuid-Frankrijk die in zware verdrukking leven te tonen.’⁵⁰

Interessant is om te zien hoe er geschreven werd over de gevechten in de oorlog zelf en dat God bepalend was voor de uitkomst hiervan. Zo schreef in 1703 een zekere John Shute een ode aan de hertog van Marlborough die vertrok naar de Republiek om daar de Engelse troepen te gaan leiden tegen de koning van Frankrijk. Shute schrijft in het voorwoord dat hij hoopt dat Marlborough geleid mag worden door de Voorziener, God dus.⁵¹

In de ode zelf wordt in rijmvorm verteld dat de soldaten gezegend mogen worden door het Eeuwige licht, dat vlamme cherubs, een soort engelen, hen zal leiden en dat ze moeten vertrouwen op de hulp van de Omnipotent, oftewel God zelf.⁵² En in de laatste strofes worden er een aantal bijbelse figuren bijgehaald en de hertog van Marlborough wordt zelfs vergeleken met de aartsengel Michael.⁵³ Die zal volgens het boek Openbaringen uiteindelijk de draak verslaan waarmee de satan bedoeld wordt. Als ik dit pamflet vergelijk met dat van Defoe valt mij op dat de schrijvers er zeker van zijn dat God Engeland zal behoeden voor het

⁴⁹Dennis, *A proposal*, [ECCO CW3305674049] 22.

⁵⁰England and Wales. Parliament. House of Lords, *The humble address of the Right Honourable the Lords Spiritual & Temporal in Parliament assembled...*, (Londen 1703) [ECCO CB3329786308] 3.

⁵¹J. Shute, *A pindarick ode, upon Her Majesties sending His Grace the Duke of Marlborough* (Londen 1703) [ECCO CW3312845035] iii.

⁵²Shute, *A pindarick ode*, [ECCO CW3312845035] 1-4.

⁵³Ibidem, [ECCO CW3312845035] 5.

verliezen van de oorlog. Maar in vergelijking met Defoe concerteert Shute zich niet op de vijand om die in een kwaad daglicht te zetten, maar heeft hij alleen aandacht voor Malborough en de Engelse soldaten. De ode bevat kortom zeker religieuze elementen, maar de nadruk ligt toch met name op de Engelse personen.

In de eerste jaren van de Spaanse Successieoorlog verschenen er ook preken die gehouden werden en die ook over de oorlog gingen. Uiteraard waren deze religieus van karakter en ik zal er nu een behandelen om te zien of daar net als in het pamflet van Defoe de vijand wel negatief wordt afgebeeld.

De preek is geschreven door Jonathan Trelawny en hij was een bisschop van Exeter van de Anglicaanse Kerk. Zijn preek is gebaseerd op een tekst uit het bijbelboek Jozua en in de tekst wordt in het begin met name de bijbelpassages uitgewerkt en theologisch uitgelegd. Zo naar het einde toe pakt Trelawny er actualiteiten bij uit de Spaanse Successieoorlog. Hij heeft het op een gegeven moment over de prins uit het buurland en hij vergelijkt die met het bijbelse personage Haman. Deze Haman komt voor in het bijbelboek Ester en hij is een raadgever die alleen oog heeft voor zijn eigenbelang en hij wil alle Joden die tot Gods uitverkoren volk behoren, uitroeien. Met deze slechte man wordt de prins vergeleken en het blijkt dat Trelawny Lodewijk XIV bedoelt. Volgens hem begint Lodewijk langzaam maar zeker te begrijpen dat er iemand is die groter en machtiger is dan hijzelf. Iemand die zijn buitensporige gedrag kan vergelden. De prins is het voorbeeld in de ogen van Trelawny van een succesvolle aardse politiek net zoals Haman die dezelfde soort politiek voerde. Lodewijk werd vaak vertrouwd, terwijl hij niet de intentie had om betrouwbaar te zijn. Hij lapte verdragen aan zijn laars, bijvoorbeeld toen hij Vlaanderen binnenviel terwijl hij beloofd had dit niet te doen. De grootste aanklacht tegen Lodewijk is dat hij via zijn kleinzoon de Spaanse monarchie heeft opgeëist terwijl hij niet het erfelijke recht had om dit te doen.⁵⁴

Deze retoriek tegen Lodewijk is vergelijkbaar met die van Defoe. Allebei hebben ze het over de onbetrouwbaarheid van de Franse koning alleen wijt Defoe dit aan het katholicisme wat die onbetrouwbaarheid veroorzaakt terwijl Trelawny het meer heeft over de menselijke zucht naar macht van Lodewijk. In deze preek wordt dus een analogie getrokken met de Bijbel door Lodewijk neer te zetten als een slecht persoon zoals Haman.

Een ander soort pamflet dat in die tijd geschreven werd waren oorlogsverslagen. Deze waren doorgaans heel lang en gedetailleerd en nu zal ik er een behandelen die geschreven is

⁵⁴J. Trelawny, *A sermon preach'd before the Queen, and both Houses of Parliament..* (Londen 1702) [ECCO CW3323481307] 9-10.

in 1704 na een glorieuze veldtocht en ik zal kijken of hier de rol van God behandeld wordt of wellicht andere religieuze kenmerken uit de oorlog.

Meteen al in het voorwoord wordt verwezen naar de tirannie van Frankrijk en er wordt verwezen naar de agressie waarmee Lodewijk een ‘universele monarchie’ wil bereiken. Met deze term wordt bedoeld dat het de bedoeling was van Lodewijk om heel Europa in zijn macht te krijgen en dat dan het katholicisme als staatsgodsdienst zou worden ingevoerd.⁵⁵ Dit wordt gezien als het afnemen van vrijheid in Europa. Deze argumentatie komt overeen met Defoe zijn argument dat Frankrijk de ‘balance of power’ in gevaar brengt en dat de protestantse religie staat voor vrijheid en het katholicisme voor gebondenheid.

In het begin van het betoog wordt benadrukt hoe Frankrijk met al haar grandeur probeert om Europa te veroveren, maar hoe de ‘Wonderlijke God zijn arm als een blokkade heeft gebruikt om de natie onder leiding van de overheerser tegen te houden.’⁵⁶ Af en toe wordt er nog naar God verwezen door te zeggen dat door zijn zegen de overwinning behaald is en dat het ‘God behaagde om de overwinning aan de geallieerden te schenken.’⁵⁷ Hier wordt God duidelijk gebruikt als de verklaring van de behaalde triomf van Engeland.

Daarna wordt uitgebreid uit de doeken gedaan hoe de overwinningen behaald werden tot in detail, welke graaf of hertog aan de leiding stond van welk leger en uit hoeveel man dat leger bestond en welke tactieken er werden gebruikt. Het lijkt qua beschrijving op het pamflet van Dennis dat net zo sec alle tactieken benoemd. Religie komt pas terug als er een lijst van eisen van een bepaalde groep Hongaarse soldaten genoemd wordt die eerst voor de Fransen gediend hadden, maar daar nu van afzagen. Opvallend is dat zij eisten dat zij als Hongaren hun religie, of zij nu protestants of katholiek waren mochten uitoefenen. Deze eisen worden aan hun toegekend.⁵⁸ Waarschijnlijk werd dit hen toegekend om de ‘balance of power’ in evenwicht te houden.

Ondanks dat er niet veel in religieuze termen wordt geschreven in de oorlogsverslagen komen er af en toe wel negatieve kenmerken langs die net als Defoe dat doet, worden toegeschreven aan de katholieke Fransen. Zo wordt er geschreven dat de Fransen te trots zijn voor zowel de hemel als de aarde bij het streven naar de universele monarchie, maar dat zij door de hand uit de hemel zijn gaan inzien dat trotse mensen vernederd zullen worden.⁵⁹ Deze laatste bewoording is overgenomen uit Jesaja 2:12. Uit deze passage blijkt hoe onlosmakelijk

⁵⁵L.S., *England's triumph; or the glorious campaign in the year 1704..* (Londen 1704) [ECCO CW3300397519] ii.

⁵⁶L.S., *England's triumph*, [ECCO CW3300397519] 1.

⁵⁷Ibidem, [ECCO CW3300397519] 59 en 62.

⁵⁸Ibidem, [ECCO CW3300397519] 41-43.

⁵⁹Ibidem, [ECCO CW3300397519] 56.

de term ‘universele monarchie’ verbonden is met religie en dat in de Engelse pamfletten fel wordt uitgehaald naar deze term.

In het resterende gedeelte lijkt God alleen ‘formeel’ gebruikt te worden bijvoorbeeld in een afsluitende groet. De schrijver dankt God ‘die in zijn goedheid uw dappere pogingen heeft gezegend’ en hij bidt ‘dat God meer en meer uw edele motieven zal laten slagen.’⁶⁰

Concluderend stel ik dat als ik kijk naar zo een oorlogsverslag er drie verschillende vormen zijn waarin religie terug komt. Ten eerste als er wordt gesproken over de overwinningen en dat God hierin zijn hand had. Ten tweede als er wordt gesproken over de Franse ‘Universele Monarchie’ die zij wil bereiken en als laatste het formele gebruik in bijvoorbeeld een groet. Opvallend dat er in een pamflet van 174 pagina’s er naar verhouding weinig religieuze argumenten of sentimenten naar voren komen. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Negenjarige Oorlog die nog niet eens tien jaar eerder aan de gang was.⁶¹

Maar het is niet zo dat er helemaal geen anti-Franse of antikatholieke pamfletten geschreven werden ten tijde van de Spaanse Successieoorlog. In 1706 is er een geschreven met de titel ‘A view of the methods by which the Roman Church keeps her people from coming to the knowledge of the great and manifold errors and corruptions which are in her faith, worship en spirit’. Michael Geddes was een Schotse geestelijke van de Anglicaanse Kerk en hij was tevens een historicus. Hij heeft onder andere geschreven over de kerkgeschiedenis van Malabar, een kuststrook die in het zuidwesten van India ligt en is ontdekt door de Portugezen.

Dit pamflet telt 84 pagina’s en Geddes trekt hierin fel van leer tegen de katholieke kerk en hij benadrukt de goede kanten van het protestantisme dat te zien is aan de vrijheid in Engeland. Zo gaat de eerste zin in zijn voorwoord over dat de ‘katholieke kerk alleen uit is op aarde eer en rijkdom.’⁶² Maar voor dit werkstuk is het interessant om te zien of Geddes ook gebruik maakt van de actualiteiten uit de Spaanse Successieoorlog of dat hij alleen theologische argumenten gebruikt. Mocht dit eerste het geval zijn is er natuurlijk veel voor te zeggen dat dit pamflet wel degelijk gebruikt werd in de oorlog, omdat Spanje en Frankrijk katholiek waren en dus is was het mogelijk om op basis van dit pamflet die landen zwart te maken vanwege hun ‘verkeerde religie’.

Wat nog meer in het voorwoord staat is dat hij de Anglicaanse Kerk vergelijkt met de Rooms-Katholieke en hij zegt dat alles wat er gebeurd in de Rooms-Katholieke Kerk

⁶⁰L.S., *England's triumph*, [ECCO CW3300397519] 65.

⁶¹T. Claydon, *Redefining William III, The impact of the King-Stadholder in International Context*, opgesteld door E. Mijers en D. Onnekink (Aldershot 2007) 142.

⁶²M. Geddes, *A view of the methods by which the Roman Church..* (Londen 1706) [ECCO CW3320409475] i.

verboden is in de Anglicaanse Kerk. Hij benadrukt ook dat God de kerk van Engeland gezegend heeft, omdat daar wel de boodschap van verlossing wordt gebracht.⁶³ Deze vorm van retoriek lijkt op die van Defoe als hij schrijft dat het protestantisme tot de identiteit van Engeland behoort. Ook uit de retoriek van Geddes blijkt dat het een logische gevolgtrekking is dat God in Engeland wel op de goede manier aanbeden wordt.

De auteur schrijft dat de Rooms-Katholieke Kerk er geen goed aan heeft gedaan om niet de mogelijkheid aan te grijpen om gebruik te maken van de vertalingen van de Bijbel in moderne talen. Hij noemt dat bijvoorbeeld schepen die afkomstig zijn uit protestantse landen altijd doorzocht werden op bijbels in de taal van dat land.⁶⁴ Geddes vindt dit een kwalijke zaak, want een protestant moet zelf zijn bijbel kunnen lezen in zijn eigen taal en niet in dat ‘vulgaire Latijn’.⁶⁵

Wat in ieder geval overeenkomt is dat Geddes de katholieken bijgelovig noemt en dat soort negatieve eigenschappen geeft Defoe ook aan hen. Tot besluit kan ik zeggen dat Geddes de actualiteit van de Spaanse Successieoorlog er niet bij betreft.

Ik heb in dit hoofdstuk gekeken naar een zes soorten pamfletten en ik heb gekeken of in die pamfletten religie of iets wat daaruit voortvloeit een rol krijgt toegediend. Het eerste pamflet is dat van Dennis en hij doet een aanbeveling aan George van Denemarken over hoe de Spaanse Successieoorlog te winnen is door bepaalde handelstactieken toe te passen. In zijn pamflet komen God of religie heel weinig voor en alle voorstellen worden zakelijk beschreven. Geen moment wordt er over bijvoorbeeld de Fransen gesproken als ongelovigen of iets dergelijks.

Het tweede pamflet wat ik behandeld heb is een briefwisseling tussen het Parlement en de koningin. Dit heb ik gekozen, omdat ik wilde zien of er helemaal niet meer over religie werd geschreven of dat Dennis slechts een uitzondering was. Ik neig naar het laatste, omdat in de briefwisseling een suggestie aan de koningin wordt gedaan om te denken aan een groep protestanten in het zuiden van Frankrijk die onderdrukt wordt. Maar als ik de vorige twee pamfletten vergelijk met dat van Defoe dan lijkt het alsof religie minder urgent wordt gevonden ten tijde van de Spaanse Successieoorlog.

In een poëtisch pamflet daarentegen, een ode aan de Hertog van Marlborough, wordt welk gebruikt gemaakt van kenmerken van religie. Shute vergelijkt Marlborough namelijk met de aartsengel Michael en ook is hij er zeker van dat God er voor zal zorgen dat Engeland

⁶³Geddes, *A view of the methods*, [ECCO CW3320409475] ii.

⁶⁴Ibidem, [ECCO CW3320409475] 5.

⁶⁵Ibidem, [ECCO CW3320409475] 5.

de oorlog niet zal verliezen. Toch ligt de nadruk meer op de Engelse personen en heeft de auteur geen aandacht voor Frankrijk of Spanje. Hij probeert hen niet in tegenstelling tot Defoe, hen in een kwaad daglicht te stellen.

Het vierde pamflet is een preek die gehouden is op thanksgiving. Tijdens Spaanse Successieoorlog zijn er veel preken gehouden en veel daarvan zijn bewaard gebleven. Ik heb een preek behandeld die geschreven is door Trelawny en uiteraard is het pamflet erg theologisch van aard. Als ik echter kijk naar of de auteur actualiteiten uit de oorlog gebruikte dan valt mij op dat hij in tegenstelling tot Shute die religie gebruikte om de Engelse personen aan te prijzen, Trelawny religieuze elementen gebruikt om Lodewijk zwart te maken. Hij vergelijkt hem met een man uit de Bijbel die alleen maar uit is op aardse rijkdom. Dit soort retoriek over de onbetrouwbaarheid van de Franse koning wordt ook gebruikt door Defoe.

Het vijfde soort pamflet betreft een oorlogsverslag en bevat vele documenten die veldslagen tot in detail beschrijven. Deze documenten zijn zeer formeel en ik daardoor moet ik concluderen dat er weinig religieuze elementen in het pamflet te zien zijn. God wordt soms gezien als oorzaak van een overwinning, maar dit gebruik zoals gezegd vrij formalistisch en komt dit naar voren alsof het zo hoort om God te noemen.

Het laatste pamflet dat ik in dit hoofdstuk heb behandeld is een antikatholiek document geschreven door de predikant Geddes en hij maakt gebruik van dezelfde retoriek als die van Defoe. Allebei vinden zij dat het protestantisme in het Engelse bloed zit en dat God Engeland gezegend heeft met de juiste religie. Geddes geeft net als Defoe te kennen dat katholieken bijgelovig en onbetrouwbaar zijn, maar hij heeft het niet specifiek over Frankrijk of Lodewijk.

Concluderend kan ik over de behandelde pamfletten in dit hoofdstuk zeggen dat religie opvallend weinig voorkomt in zes soorten pamfletten. In feite wordt de Spaanse Successieoorlog alleen in de preek van Trelawny genoemd in combinatie met de vergelijking van Lodewijk met een bijbels personage. In alle andere pamfletten lijkt religie niet gebruikt te worden om de gang van zaken tijdens de Spaanse Successieoorlog te beïnvloeden. Het pamflet wat de briefwisseling bevat tussen het Parlement en de koningin lijkt nog het meest over de oorlog zelf te gaan als de koningin verzocht wordt protestanten in het zuiden van Frankrijk te helpen.

In het volgende hoofdstuk behandel ik een pamflet dat in de oorlog gepubliceerd is en dat ook steunt vraagt voor een groep onderdrukte protestanten in Frankrijk. Wellicht dat zo een verzoek meer lijkt qua argumentatie op het pamflet van Defoe.

3. Casus van de Cevennen

Het pamflet dat ik in dit hoofdstuk ga analyseren gaat over een groep protestanten in een gebied in Frankrijk, de Cevennen, die in opstand zijn gekomen tegen de Franse vorst. In Engeland kwam de discussie op gang of deze opstandelingen gesteund moesten worden of niet. Dit pamflet is geschreven door Abel Boyer (1667?-1729) en hij pleit voor het steunen van de opstandelingen. Boyer was journalist en lexicograaf en hij was een Fransman. Zijn vader was magistraat en het is bekend dat hij bekeurd was, wegens zijn loyaliteit tegenover protestanten. Abel Boyer studeerde theologie aan de protestantse academie van Puylaurens en hij werd predikant in de Hugenotenkerk. Toen in 1685 het Edict van Nantes, wat godsdienstvrijheid voor protestanten voorschreef, ingetrokken werd vluchtte Boyer naar de Republiek.⁶⁶

Uiteindelijk is hij in Engeland terecht gekomen en is hij publicist geworden. Het is niet onbegrijpelijk dat hij een pamflet heeft geschreven met een oproep om de protestanten in de Cevennen dat in het zuiden van Frankrijk ligt, te helpen. Boyer kwam immers uit die buurt en hij moest vluchten, omdat hij als Hugenoot niet meer zijn religie mocht uitoefenen. Ik ga dit pamflet nauwkeuriger bekijken dan de soorten pamfletten in het vorige hoofdstuk om te zien wat voor argumenten een oproep van 27 pagina's bevat en tevens ga ik dit vergelijken met het pamflet van Defoe dat twee jaar eerder uitkwam.

Van belang is om te weten hoe de context was waarin het pamflet werd geschreven. In 1702 was er een opstand uitgebroken onder protestanten tegen het katholieke beleid van Lodewijk XIV. Blijkbaar was er sprake van in Engeland om eventueel de opstandelingen te steunen en dus wil Boyer duidelijk zijn mening geven en de publieke opinie te beïnvloeden met dit pamflet.

Hij begint zijn pamflet met vier redenen waarom hij dit pamflet schrijft. Als eerste is dit 'voor de eer en glorie van Hare Majesteit en haar voorspoedige beleid.'⁶⁷ Hij probeert hiermee de koningin in te palmen zodat zij in ieder geval het pamflet verder gaat lezen. Het tweede punt dat hij maakt is dat hij de uitbreiding van het protestantisme in Europa voorstaat. Dit zou ten koste moeten gaan van het katholicisme. Hij vindt het blijkbaar nodig om te benadrukken dat de opstandelingen daadwerkelijk protestants zijn. Hij kan dit beamen, omdat hij uit die buurt komt. De derde reden van schrijven is 'de voorspoed van dit mooie en

⁶⁶G.C. Gibbs, 'Boyer, Abel' (versie januari 2008)

<http://www.oxforddnb.com.proxy.library.uu.nl/view/article/3122?docPos=1> (versie 26-04-2013).

⁶⁷A. Boyer, *The Lawfulness, Glory And Advantage of giving...* (Londen 1703) [ECCO CW3322248572] 4.

krachtige land'.⁶⁸ Hij maakt niet echt duidelijk hoe die voorspoed blijvend zou kunnen zijn door de opstandelingen te helpen, maar persoonlijk denk ik dat als Engeland Frankrijk schade kan toebrengen door de opstandelingen te steunen, zij daar economisch voordeel van zou kunnen hebben. De vierde reden die Boyer geeft is dat het van belang is voor het nut van het algemeen. Hij legt daarna uit dat de steeds groter wordende macht van Frankrijk een belletje heeft doen rinkelen in heel Europa. Ook zegt hij dat de afgunst van de Engelsen, de Nederlanders en de Duitsers ervoor gezorgd heeft dat zij nog een keer zich verenigd hebben tegen een prins die slechts uit is op een Universele Monarchie.⁶⁹ Deze manier van de situatie beschrijven lijkt erg op die van Defoe die ook voorziet dat Frankrijk te veel macht krijgt en dat het slecht is, omdat zij katholiek is.

Boyer vervolgt zijn betoog door nogmaals de koningin te bewieroken en daarbij te vermelden dat God altijd haar beleid zal steunen en hij stelt daar de Franse koning tegen over 'die haar burenen op een ontoerekeningsvatbare manier behandeld, zijn eigen volk vervolgt en dat hij de Majesteit van de Hemel door zijn hooghartigheid uitdaagt waarmee hij de toorn van de Almachtige over zich heeft geroepen'.⁷⁰ Dit soort retoriek wat betreft het zwart maken van Lodewijk XIV lijkt op die retoriek van Defoe.

Vervolgens gaat hij over tot redenen geven waarom Engeland de opstandelingen in de Cevennen zou moeten steunen. Hij heeft het er bijvoorbeeld over dat de binnenlandse verdeling ervoor zorgt dat er onenigheid is over de koers die gevaren moet worden in tijden van oorlog. Met de binnenlandse verdeling bedoelt Boyer een groot meningsverschil tussen de 'Tories' en de 'Whigs'. De Tories waren met name afkomstig van het platteland, omdat zij van lage adel waren. De meesten van hen waren Anglicaans en dus maakten zij zich sterk voor de Staatskerk van Engeland en zij waren royalisten. De Whigs daarentegen kwamen met name uit de stad en zij waren dissenters. Zij wilden een 'mixed monarchy' wat inhoudt dat niet alleen de koning of koningin het beleid bepaalde, maar dat er een vertegenwoordiging van het volk ook zaken meebepaalde. Een vroege vorm van een democratie dus. Een ander groot verschil tussen beide partijen was dat de Tories de zogeheten 'Blue Water Policy' voorstonden. Engeland zou alleen oorlogen op zee voeren en het continent links laten liggen, maar de Whiggs wilden juist ook op het continent oorlog voeren.

Het is dus evident dat Boyer een Whigg is, omdat hij pleit voor steun aan protestanten op het vaste land. Hij beargumenteert dit door te zeggen dat 'de eerlijken, de publieke spirit,

⁶⁸Boyer, *The Lawfulness*, [ECCO CW3322248572] 4.

⁶⁹Ibidem, [ECCO CW3322248572] 4.

⁷⁰Ibidem, [ECCO CW3322248572] 4.

de ware protestant en de ware Engelsman hun steun moeten betuigen aan de opstandelingen in de Cevennen'.⁷¹ Dit staat een op een met Defoe die stelt dat een ware protestant zijn religie te allen tijde zou moeten verdedigen en ook dat het protestantisme in het bloed zit van de Engelsen.

Boyer schrijft ook in zijn pamflet dat de opstandelingen in de Cevennen geen 'rebellens' moeten worden genoemd. Hij herinnert de lezer aan de Glorieuze Revolutie van 1688 toen de Engelsen ook in opstand kwamen tegen een wrede katholieke heerser. Vervolgens versterkt hij dit argument door Grotius aan te halen. Het citaat van Grotius stelt namelijk dat iemand tegen het politieke gezag in mag gaan als dat politieke gezag in strijd is met de wetten van God.⁷² Boyer noemt dit alles zo specifiek, omdat hij duidelijk wil maken dat de koningin van Engeland geoorloofd is om Frankrijk aan te vallen. Normaal gesproken zou ze haar eigen gezag ondermijnen als ze een andere vorst aan zou vallen, maar door Grotius en Englands eigen geschiedenis te gebruiken als legitimatie voor een inval, probeert Boyer haar over te halen.

Vanaf pagina zeven gebruikt hij andere historische Engelse gebeurtenissen. Hij haalt koningin Elizabeth erbij die in de Dertigjarige Oorlog tegen Frankrijk die, volgens Boyer ook om religie draaide, de protestantse partij soms met manschappen en soms met geld steunde. Dankzij de burgeroorlogen in de Nederlanden had zij geen hinder van de Republiek en kon ze dus de ware religie in Europa beschermen. Dit ziet Boyer als een zegen van God dat Elizabeth 40 jaar op de troon heeft gezeten en veel voorspoed heeft gekend.⁷³

Vervolgens vertelt Boyer over Karel I, haar opvolger en hij zegt dat hij een verbond had gesloten met de Hertog van Roan om hem te helpen om de protestantse religie in de Cevennen en de Languedoc te bewaren. Karel kwam zijn belofte niet na en hij sloot vrede met de toenmalige vorst van Frankrijk, Lodewijk XIII 'die snel zegevierde over alle protestanten in zijn koninkrijk en dit droeg bij aan de steeds groter wordende kloof tussen Karel en het Parlement waardoor hij minder geliefd werd.'⁷⁴ Boyer heeft het over koningin Elizabeth, omdat zij de protestanten steunde in hun strijd tegen de katholieke vorst en zij werd gezegend door God volgens hem. Karel gooide het op een akkoordje met de vorst van Frankrijk en hij werd en minder geliefd en de band met het Parlement verslechterde. Boyer laat aan de ene kant impliciet merken dat hij als Whig een goede samenwerking voorstaat tussen de vorstin en het Parlement en aan de andere kant geeft hij het advies aan koningin

⁷¹Boyer, *The Lawfulness*, [ECCO CW3322248572] 5.

⁷²Ibidem, [ECCO CW3322248572] 6.

⁷³Ibidem, [ECCO CW3322248572] 7.

⁷⁴Ibidem, [ECCO CW3322248572] 9-10.

Anne om de protestanten in de Cevennen te steunen, omdat zij net als haar voorganger Elizabeth gesteund zou worden door God. Om er nog wat meer druk op te zetten noemt hij haar titel ‘Defender of the Faith de mooiste en belangrijkste edelsteen in haar kroon’.⁷⁵

Boyer vervolgt zijn pamflet met het opnoemen van voordelen van de aanval op Frankrijk voor het behoud van het protestantisme in de Cevennen. Uit het feit dat hij voordelen noemt blijkt dat er ook risico’s zaten aan de onderneming en waarschijnlijk waren er veel mensen in Engeland die het niet goed zouden keuren dat Engeland de protestanten zou gaan helpen.

Als ik het deel van het pamflet dat ik tot dusver heb geanalyseerd probeer te duiden komt de geest van zijn betoog over alsof hij allerlei manieren bedenkt om een eventuele missie te legitimeren. Hij begint met vier doelen die hij voor ogen heeft en vervolgens geeft hij een aantal soorten argumenten die uiteenlopen van in zijn ogen historisch vergelijkbare situaties tot het noemen tot iemand als Grotius aanhalen. Waarschijnlijk was er wantrouwen in Engeland jegens de legitimiteit van de missie. Een ander argument tegen de onderneming zou kunnen zijn dat het praktisch onhaalbaar moest zijn geweest om de protestanten in de Cevennen te beschermen. De Cevennen liggen in een gebied diep in het Franse binnenland en is omgeven door bergen. Om daar te komen met een Engels leger zou Engeland bondgenootschappen hebben moeten sluiten met Franse katholieken en de vraag is of die zo een specifieke opstand zouden willen steunen. Voor hen zou er weinig tot geen winst te behalen zijn. Eerder zouden zij zich moeilijkheden op de hals hebben gehaald door in te gaan tegen de politiek van Lodewijk.

Door deze twee argumenten tegen het steunen van de protestanten stelt Boyer dus een aantal voordelen op in zijn pamflet. Hij begint door te zeggen dat ‘het voordeel van een snelle en effectieve steun aan de protestanten in de Cevennen bij zal dragen aan het verkrampen van de macht van de Franse koning.’⁷⁶ Boyer gaat er dus vanuit dat de aanval snel zal verlopen en hij baseert dit op de kracht van de Hertog van Marlborough die in het begin van de oorlog in 1702 een aantal veldslagen heeft gewonnen en die dat dus opnieuw zal gaan doen. Ook rekent hij op steun van Prins van Eugenius van Savoye. De gebieden van Engelse bondgenoten zijn volgens Boyer omgeven door meerdere barrières waardoor er minder risico’s zitten om de Cevennen binnen te vallen.⁷⁷ Dit argument dient als inleiding voor het echte voordeel.

⁷⁵Boyer, *The Lawfulness*, [ECCO CW3322248572] 10.

⁷⁶Ibidem, [ECCO CW3322248572] 11.

⁷⁷Ibidem, [ECCO CW3322248572] 11.

Hij vervolgt door zijn eerste voordeel te noemen. Dit is dat Lodewijk een leger van 20.000 man moet sturen richting de Cevennen. Volgens Boyer moet Lodewijk die uit Vlaanderen, Italië of het Rijngebied halen en dat zou hij niet kunnen opbrengen, omdat hij dan die genoemde gebieden zou verliezen.⁷⁸ Het voordeel is dus dat de Franse legers verdeeld zouden worden en dus wordt Frankrijk dan zwakker.

Een ander voordeel van de onderneming zou volgens Boyer zijn dat protestanten in de naburige gebieden bij het zien van de bevrijding door de Engelsen geënthousiasmeerd worden om ook in opstand te komen tegen Lodewijk en dat zij dan ‘een keten vormen tussen de bergen in de Cevennen vanaf de rivier de Rhône naar de Pyreneeën langs alle dorpen en steden waar protestanten wonen.’⁷⁹ Dit zal als gevolg hebben dat niet alleen protestanten, maar zelf rooms-katholieken in gaan zien welke vrijheden de protestanten verwerven door hun opstand onder leiding van Engeland. Edellieden die ontzet waren uit hun vroegere luister, de lagere adel van hun grondgebieden, de handelaren van hun handel en de Parlementen uit hun vroegere autoriteit. Volgens Boyer gaan zelfs de geestelijken inzien dat hun onwetende, kneuterige en bijgelovige religie niet juist is. Frankrijk zal haar juk afwerpen volgens Boyer dankzij de Engelse maatstaf.⁸⁰

Zijn retoriek is dus als hij over de voordelen spreekt gekenmerkt door alle mensen in Frankrijk af te schilderen als mensen die lijden door hun rooms-katholieke geloof. Hierdoor geeft hij meer eer en een grotere rol aan Engeland, omdat zij bij de missie naar de Cevennen niet alleen de protestanten bevrijden, maar geheel Frankrijk. Dit is volgens Boyer goed te verklaren, omdat veel gebieden in Frankrijk eigenlijk de koningin en haar voorgangers toebehoorden. Hij doelt hiermee op een aantal Engelse vorsten die bepaalde gebieden zoals Normandië en Touraine claimden, maar dat altijd door Franse vorsten is ontkend.

Boyer vervolgt zijn pamflet door een voorstel te doen hoe de missie zou moeten verlopen. Hier laat hij zijn expertise zien doordat hij uit de omgeving van de Cevennen afkomstig is. Hij beschrijft heel uitgebreid hoe het gebied eruit ziet, welke rivieren er doorheen lopen en waar de hoogste bergen zich bevinden. Ook beschrijft hij de soldaten die daar vandaan komen. Ze zijn volgens Boyer de beste soldaten van Frankrijk en zij willen ‘geen kapitein om hen te disciplineren, maar zij behoren zelf tot de hoogste rangen in het leger.’⁸¹ Zij zouden de protestanten gaan helpen aldus Boyer.

⁷⁸Boyer, *The Lawfulness*, [ECCO CW3322248572] 11.

⁷⁹Ibidem, [ECCO CW3322248572] 12.

⁸⁰Ibidem, [ECCO CW3322248572] 12.

⁸¹Ibidem, [ECCO CW3322248572] 11-14.

Iets verder zegt hij dat de verhouding van het katholieken ten opzichte van het aantal protestanten een op tien is om vervolgens een geschiedenis van het protestantisme in de Cevennen te geven. De teneur van die geschiedenis is dat ondanks de verdrukkingen en moeilijkheden de protestanten als het ware als martelaars en overwinnaars naar voren komen dankzij de hulp van God.⁸²

Hij vervolgt de geschiedenis met het in zijn ogen belangrijkste deel van zijn pamflet wat betreft de tactiek om de protestanten in de Cevennen te hulp te schieten. Wat volgt is een uiteenzetting waar de geallieerden aan land moeten gaan en hoeveel Franse legers ze kunnen verwachten.⁸³

Het is evident dat het eerste gedeelte het interessantste is voor dit werkstuk. Boyer ziet net als Defoe een gevaar in de in hun ogen steeds groter wordende macht van het katholieke Frankrijk. Om dit tegen te gaan vindt hij dat Frankrijk aangevallen moet worden en hij vindt dat de opstandelingen in de Cevennen gesteund moeten worden, omdat Frankrijk dan verzwakt zal worden. Boyer is geboren in de buurt van de Cevennen dus hij weet waar hij over praat.

Om zijn doel te bereiken moet hij de steun hebben van de koningin. In zijn retoriek gebruikt hij dan ook een aantal manieren om haar te paaien. Hij noemt haar ten eerste een koningin die door haar goede beleid Engeland voorspoed heeft gegeven en een religieus aspect dat hij net als Defoe gebruikt is dat hij dit toeschrijft aan God die haar beleid goedkeurt en haar dus steunt. Net als Defoe maakt hij Lodewijk daarentegen zwart door zijn beleid af te keuren, dit om de tegenstelling tussen het gezegende Engeland en het zondige Frankrijk duidelijk te maken.

Het tweede doel waarom hij dit pamflet schrijft is om te benadrukken dat de opstandelingen wel degelijk protestants waren. Blijkbaar heerste er twijfel hierover in Engeland. Zijn derde doel is de voorspoed van Engeland te doen continueren en het vierde doel is het nut van het algemeen wat neerkomt op Frankrijk macht ontnemen.

Hij vervolgt zijn pamflet met een aantal redenen om de protestanten te steunen. Concluderend is te stellen dat het hele pamflet geschreven is om de legitimiteit van de opstand te onderschrijven. In het pamflet komt dit onder andere naar voren als hij het heeft over binnenlandse verdeling die er was wat betreft de steun van de opstand tussen de Whiggs en de Tories. De Tories wilden niet ingrijpen en de Whiggs wel. Boyer was een Whigg en hij gebruikt een religieus argument door te zeggen dat een ware Engelsman de ware religie te

⁸²Boyer, *The Lawfulness*, [ECCO CW3322248572] 16-21.

⁸³Ibidem, [ECCO CW3322248572] 21-24.

allen tijde wil beschermen. Dit is vergelijkbaar met Defoe die zegt dat het protestantisme in het Engelse bloed zit waarmee benadrukt wordt dat het protestantisme tot de Engelse identiteit behoort.

Waarschijnlijk waren er tegenstanders van de eventuele onderneming die vonden dat je niet tegen het gezag in opstand moest komen. Dit zal zo zijn geweest, omdat Boyer benadrukt dat de protestanten in de Cevennen geen rebellen zijn. Om dit te beargumenteren haalt hij Grotius aan en vergelijkt hij hun situatie met die van Engeland ten tijde van de Glorious Revolution. Historische Engelse gebeurtenissen gebruikt Boyer ook om de koningin over te halen om Frankrijk binnen te vallen. Zo noemt hij haar voorganger koningin Elizabeth en dat haar steun aan de protestanten op het vaste Europese land God behaagd zou hebben. Een argument om net als haar voorganger de protestanten te steunen.

Concluderend stel ik dat in deze casus religie voor de auteur de enige reden is geweest om dit pamflet te schrijven. Boyer probeert met zijn pamflet de lezer ervan te overtuigen dat het geoorloofd is om de protestanten in de Cevennen te steunen en hij vindt zelfs dat het een plicht is om de ware religie te verdedigen. Alle argumenten die hij aandraagt lijken net als die van Defoe alleen betrekking op de protestantse religie te hebben. Boyer noemt niet dat steun aan de opstandelingen economische voordelen of iets dergelijks met zich meebrengt. In deze casus heeft religie dus een grotere rol dan in de pamfletten die in het vorige hoofdstuk behandeld zijn.

Conclusie

De vraag die ik aan het begin van dit werkstuk heb gesteld is: Welke religieuze argumenten/sentimenten werden er gebruikt tegen of voor de Spaanse Successieoorlog in Engeland in de jaren 1702-1707? En daaruit voort vloeiende een bijvraag of te zeggen is dat de oorlog deels met religieuze motieven werd gevoerd.

In mijn eerste hoofdstuk heb ik een overzicht gegeven van de staatsvorming van Engeland na 1648. In dit jaar werd de Vrede van Westfalen getekend waarbij besloten wordt dat religie geen reden meer mocht zijn om een oorlog te starten. In de 52 jaar tot aan 1702 zijn er vele veranderingen qua staatsinrichting in Engeland doorgevoerd en religie heeft hier altijd een rol van betekenis gehad.

Als ik kijk naar de rol van religie bij de internationale betrekkingen valt mij op dat religie met name in de oorlogen tegen Frankrijk gebruikt wordt als argument. Weliswaar is religie niet de afleiding geweest voor die oorlogen, maar in de publieke opinie wordt wel degelijk gebruikt gemaakt van religieuze argumenten. Met name Lodewijk XIV komt er

slecht van af als het boegbeeld van het katholieke kwaad. Religieuze sentimenten en argumenten komen dus nog recent voor in pamfletten geschreven in de Negenjarige Oorlog die vlak voor de Spaanse Successieoorlog ten einde kwam.

In hoofdstuk twee en drie heb ik een aantal pamfletten behandeld om te zien of religie net zo een grote rol toe bedeed kreeg als in de Negenjarige Oorlog en de oorlogen daarvoor tegen Frankrijk. In hoofdstuk twee heb ik een als basisdocument een pamflet van Daniel Defoe gebruikt. Dit pamflet is vlak voor de Spaanse Successieoorlog geschreven en ik heb zijn religieuze argumenten vergeleken met die van pamfletten uit het begin van de oorlog.

Defoe geeft vijf soorten argumenten: Ten eerste hoort het protestantisme bij de identiteit van Engeland. Ten tweede is volgens hem een goede protestant bereid om zijn religie te beschermen en ten derde beschrijft hij andere protestantse gebieden in Europa om te concluderen dat zij hulp nodig hebben, omdat het slecht gesteld is daar met de ware religie. Zijn vierde soort argument is het toekennen van slechte kenmerken en eigenschappen aan de aanhangers van het katholicisme en als laatste noemt Defoe dat het gevaar dreigt dat de katholieke vorsten zich gaan met elkaar gaan verbinden in een oorlog tegen de protestantse landen.

Vervolgens heb ik zes soorten pamfletten bekeken uit de eerste vijf jaar van de Spaanse Successieoorlog. Ik heb gekeken of er vergelijkbare religieuze argumenten gepubliceerd werden in die pamfletten als in dat van Defoe.

Het eerste pamflet is een aanbeveling aan de echtgenoot van koningin Anne, George van Denemarken. In deze aanbeveling worden zakelijke voorstellen gedaan en in feite komt religie hier bij niet aan bod.

In mijn tweede soort behandelde pamflet, een briefwisseling tussen de koningin en het Parlement, wordt gerefereerd aan een groep protestanten in Frankrijk die gesteund zouden moeten worden volgens het Parlement. Duidelijk een religieus sentiment, maar vergeleken met Defoe wordt er minder de nadruk op religieuze argumenten gelegd in de twee genoemde pamfletten.

In een ode aan de Hertog van Marlborough wordt op poëtische wijze gebruikt gemaakt van Bijbelse vergelijkingen, maar ik neig er naar om te zeggen dat dit slechts gedaan is om met mooie beeldspraak de aantrekkelijkheid van de ode te vergroten. De nadruk wordt te veel op Engelse personen gelegd en de Fransen worden niet zo slecht afgeschilderd als Defoe dat doet.

Het vierde soort pamflet wat ik gelezen is een preek. In dit pamflet komen religie en de oorlog samen, omdat de auteur religieuze argumenten gebruikt om Lodewijk zwart te maken net zoals Defoe in zijn pamflet.

De vijfde categorie is een verzameling oorlogsverslagen en opvallend is hoe weinig religie naar verhouding naar voren komt ten opzichte van formele argumenten waardoor de oorlog zo goed verloopt voor Engeland. Alle verslagen zijn zeer formeel en er wordt zo nu en dan genoemd dat God de oorzaak is van een overwinning, maar dit is zoals gezegd erg formeel opgeschreven.

Het zesde en laatste soort pamflet is een document dat antikatholiek genoemd mag worden. Overeenkomstig met Defoe geeft de auteur het katholicisme negatieve kenmerken en tevens benadrukt hij dat het protestantisme tot de identiteit van Engeland behoort.

Sommige van de de zes behandelde soorten pamfletten geven religie een plaats in de gebeurtenissen van de oorlog, maar als ik dit vergelijk met de pamfletten die worden beschreven uit de laatste jaren van de zeventiende eeuw lijkt religieuze argumenten ten tijde van de Spaanse Successieoorlog minder de doorslag te geven. De meeste documenten zijn erg formeel.

In mijn derde hoofdstuk heb ik een casus behandeld en dit betreft een pamflet van Boyer over een groep protestantse opstandelingen in de Franse Cevennen. Boyer wil de opstandelingen steunen en geeft daar een aantal argumenten voor. Al deze argumenten hebben te maken met het verdedigen van het protestantisme en Boyer gebruikt geen argumenten die betrekking hebben op bijvoorbeeld de Engelse handel. Religie is voor Boyer de drijfveer om steun te vragen.

Concluderend stel ik echter dat zijn pamflet erg uit de toon valt in vergelijking tot de andere soort genoemde pamfletten. Opvallend is dat volgens de literatuur die ik gebruikt heb religie veel zwaarder lijkt te wegen in de oorlogen in de zeventiende eeuw dan in de Spaanse Successieoorlog. Als ik kijk naar het lopende debat over de invloed van religie bijvoorbeeld tussen Claydon en Colley neigt mijn onderzoek meer naar de kant van Colley die zegt dat religie niet meer van invloed lijkt te zijn op de internationale betrekkingen van Engeland. Mijn uitkomst en antwoord op de hoofdvraag en bijvraag is dat religie weinig ertoe lijkt te doen als eventuele invloed op de Spaanse Successieoorlog. Dit baseer ik op de beschikbare pamfletten die ik in de ECCO catalogus heb kunnen vinden dus wellicht dat Claydon meer gelijk heeft dan mijn onderzoek doet vermoeden, maar na het lezen van de pamfletten lijkt Colley meer gelijk te hebben. Een opvallende verschuiving dus wat betreft de beperkte rol van

religie op de internationale betrekkingen van Engeland in het begin van de achttiende eeuw
ten opzichte van de grote rol aan het eind van de zeventiende eeuw.

Secundaire literatuur

Braddick, M.J., *State formation in early modern England c. 1550-1700* (Cambridge 2000).

Bucholz, R. en Key, N., *Early modern England 1485-1714, A narrative history* (Malden 2004).

Claydon, T., *Europe and the making of England 1660-1760* (Cambridge 2007).

Claydon, T., *Redefining William III, The impact of the King-Stadholder in International Context*, opgesteld door E. Mijers en D. Onnekink (Aldershot 2007).

Haynes, J., *Introduction to international relations and religion* (Harlow 2007).

Noble, T. F.X., e.a, *Western Civilization. Beyond Boundaries, Fifth Edition* (Boston 2008).

Pincus, S., *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy, 1650-1668* (Cambridge 2001).

Thompson, A., 'The balance of power, Universal monarchy and the protestant interest', in idem, *Britain Hanover and the Protestant Interest, 1688-1756* (Woodbridge 2006).

Recensie

Zook, M.S. [Cladyon, T., *The Making of England 1660-1760* (Cambridge 2007)] *Journal of interdisciplinary history* Volume: 39, Issue: 3 (January 1 2009) 414.

Website

Gibbs, G.C., 'Boyer, Abel' (versie januari 2008)
<http://www.oxforddnb.com.proxy.library.uu.nl/view/article/3122?docPos=1> (versie 26-04-2013).

Bronnen

Afkortingen:
Eighteenth Century Collections Online (ECCO).

Boyer, A., *The Lawfulness, Glory And Advantage of giving...* (Londen 1703) [ECCO CW3322248572].

Defoe, J., *The danger of the Protestant religion...*, voorwoord (1700) [ECCO CW3317556071].

Dennis, J., *A proposal for putting a speedy end to the war* (1703) [ECCO CW3305674049].

England and Wales. Parliament. House of Lords, *The humble address of the Right Honourable the Lords Spiritual & Temporal in Parliament assembled...*, (Londen 1703) [ECCO CB3329786308].

Geddes, M., *A view of the methods by which the Roman Church..* (Londen 1706) [ECCO CW3320409475].

L.S., *England's triumph; or the glorious campaign in the year 1704..* (Londen 1704) [ECCO CW3300397519].

Shute, J., *A pindarick ode, upon Her Majesties sending His Grace the Duke of Marlborough* (Londen 1703) [ECCO CW3312845035].

Trelawny, J., *A sermon preach'd before the Queen, and both Houses of Parliament..* (Londen 1702) [ECCO CW3323481307].